KUTADGU BİLİG'İN DİLİNDE LEHÇELERİN ÖZELLİKLERİ: *'denk çiftler'*

Gürer GüLSEVİN*

ÖZET:

Köktürkçe döneminde farklı diyalektler konuşan Türk halkları olmasına rağmen, devletin ortak bir edebi yazı dili de vardı. Bu yazı dilinin içinde, çeşitli diyalektlerin özellikleri de görülmekteydi. XI. yüzyıldaki bildiğimiz tek edebi yazı dili de Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig'de kullanmış olduğu dildir. O dönemde yazı dilinin yanı sıra Türk halklarının çeşitli konuşma diyalektleri olduğunu da Kaşgarlı Mahmut bildirmektedir. Ortak yazı dilinin ürünü olan Kutadgu Bilig'de, bugün çeşitli lehçe gruplarımızın ayırıcı özelliği olan bazı unsurları bir arada görmekteyiz (*menze- / okşa-; kizle- / yaşur-* vb.). Bu makalede, 'denk çiftler' adını verdiğimiz bu tür ikili kullanışlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, tarihi Türk lehçeleri, 'denk çiftler'

DIALECT'S FEATURES IN KUTADGU BİLİG: "EQUAL PAİRS"

ABTRACT:

Despite the fact that there were several Turkish societies speaking different dialects during the Köktürkçe period, the state had a common literary writing language. In this common writing language, characteristics of some dialects could be seen. The sole literary language we know in the 11th century is the one which Yusuf Has Hacip used in the Kutadgu Bilig. Kaşgarlı Mahmut, as well, indicates that Turkish societies had several dialects besides this common writing language. In the Kutadgu Bilig, a product of common writing language, we can see some factors together that are the distinguishing features of the Turkish dialects today such as *menze- / okşa-; kizle- / yaşur-* etc. In this article, we have studied these kinds of double usages which we have named as 'equal pairs'

Key Words: Kutadgu Bilig, historical Turkic dialects, 'equal pairs'

* Prof.Dr., Ege Üniversitesi Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, gurergulsevin@gmail.com

VIII. yüzyılda çok farklı diyalektleri konuşan Türk halkları olmasına rağmen, Köktürk devleti hepsinin anlayıp kullandığı bir ortak edebi yazı diline sahipti. Bu ortak yazı dili şekillenirken, elbette, o dönemdeki diyalektlerin de bazı özelliklerini bünyesine almıştı. Gerek Oğuz, gerekse Karluk ve Kıpçak diyalektlerinin bu ortak eski Türk edebi yazı diline verdiği unsurlar bilim adamlarınca birer birer incelenmekte ve değerlendirilmektedir (KORKMAZ 1972; BOLATOVA-KAYRA 1995; ERCİLASUN 1996; GÜLSEVİN 2004,).

XI. yüzyılda Orta Asya'daki Türklerin kullandığı tek bir edebi yazı dili biliyoruz. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'de kullandığı bu yazı dilinin yanı sıra, aynı dönemde çeşitli Türk diyalektlerinin de konuşma dili olarak yaşamakta olduğunu, Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lügati't-Türk adlı eserinden öğreniyoruz (KORKMAZ 1973).

Tarih boyunca değişik coğrafyalarda, değişik kültürel, sosyal ve siyasal yapılarda devam eden ortak yazı dilimize, elbette, kendini kullanan Türk boylarının diyalektlerinden de unsurlar giriyordu (GÜLSEVİN 2003; KAYMAZ 2004; GÜLSEVİN 2006).

Kutadgu Bilig'in dili incelendiğinde, bugün farklı lehçelerin karakteristiği olan bazı kelime ve eklerin "***denk çiftler***" halinde, birlikte kullanılmış olduğunu görürüz. Örnek olarak:

bul-	**tap-**	'bulmak'
mengze-	**okşa-**	'benzemek'
+(I)G	**+nI**	'belirtme durumu eki'

Buna benzer 'denk çiftler', Köktürkçe kaynaklarda çok az da olsa kaydedilmiştir. Eski Uygurca metinlerde ise, Köktürkçeye oranla daha fazla diyalekt unsuru buluruz.

Biz bu makalede, sadece, Kutadgu Bilig'de tespit edilen ve günümüzde farklı lehçe gruplarının karakteristiğini oluşturan 'denk çiftler' üzerinde duracağız.

A. Eklerde Görülen Denk Çiftler

1. Belirtme durumu eki +(I)G / +nI

Köktürkçede isimlere eklenen belirtme hali **+(I)G**'dır: *adgır+ıg* 'aygırı', *eb+ig* 'evi'. Uygurca ve devamı olan Karahanlı Türkçesinden başlayarak, eskiden zamirlerde rastlanan **+nI** ekinin isimlere de eklenmeye başladığı görülmektedir (ERDAL 2004, 170). Daha sonra,

Oğuzca ve Çuvaşça dışındaki Türk lehçelerinin yaygın belirtme hali bu **+nI** şekli olagelmiştir. Köktürk Bengü Taşlarındaki **+(I)G** şekli ise, Oğuz lehçelerinde **+(y)I** olarak devam etmiştir.[1] *aygır+ı, ev+i,* gibi. Fakat, Oğuzca olan Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde ünsüzle bitenlere **+I**, ünlü ile bitenlere (diğer lehçelerdeki gibi) **+nI** olarak eklenmektedir.

Kutadgu Bilig'de, Köktürkçede de karakteristik olan **+(I)G** eki yaygın olarak kullanlımıştır. Daha seyrek olmak üzere **+nI** eki de görülür. M.Mansuroğlu, **+(I)G** ekinin **+nI** ekine nazaran daha seyrek olarak kullanıldığını belirmiştir (MANSUROĞLU 1979, 161). Kutadgu Bilig'in Dizin cildinden 'söz', 'kişi' ve 'iş' kelimelerine getirilen belirtme durumu eklerini kontrol ettiğimizde, Mansuroğlu'nun söylediğinin aksine, **+(I)G** ekinin daha fazla kullanılmış olduğunu görüdük:

'***söz***' kelimesine **+(I)G** eki 73, **+nI** eki 31 kez;
'***iş***' kelimesine **+(I)G** eki 60, **+nI** eki 19 kez,
'***kişi***' kelimesine **+(I)G** eki 88, **+nI** eki 3 kez eklenmiş

+(I)G : *sınamış bütülmiş **kişig** tut katıg*
sanga teggey andın tümen ming tatıg (KB.1300)

***sözüg** barça tıngla yime bütme terk*
köngül sırrı açma katıg kizle berk (KB.1301)

men iş kılguçı men sen iş körgüçi
***işig** körgüçidin bilür kılguçi (KB.1939)*

+nI : *ukuşsuz **kişini** kişi timegü*
neçe sözlese söz yine bütmegü (KB.1831)

*kamug **işni** uktung ma bilding özün*
mangama bagırsak sen kılkın sözün (KB.1942)

ötüg birdi ögdülmiş aydı bu beg
*yorayın bu **sözni** köngülteki teg (KB.2673)*

Hatta, aynı beyitte, aynı mısrada bile hem **+(I)G**, hem de **+nI** ekinin kullanıldığı olmuştur:

Tapugka küni birgü edgü açıg
***Yalıngnı** bütürgü todurgu **açıg** (KB.2982)*

[1] Belirtme hali ekinde gerçekleştiği kabul edilegelen +(I)G > +(y)I gelişmesini Mustafa Canpolat makul görmez (CANPOLAT 1992, 9-11)

2. Tamlayan eki +(n)Ing / +nIng

Köktürk yazı dilindeki tamlayan eki **+(n)Iŋ**'dır (*köl tigin+iŋ altunın kümüşin* KT.GB; *yigen silig begiŋ kedimlig torug at* KT.D.33; *bayırku+niŋ ak adgırıg* KT.D.6). Yani, eğer kelime ünlü ile bitmişse **+nIŋ** şeklinde, ünsüz ile bitmişse **+Iŋ** şeklinde eklenir. (ERDAL 2004, 168) Daha sonraki dönemlerde ünsüz ile biten kelimelere de **+nIŋ** şeklinin getirilmeye başlandığı görülür. Orta Türkçe döneminde, bu iki şekil, ayrı ayrı yazı dillerini temsil eder hale gelmiştir. **+(n)Iŋ** şekli Oğuz yazı dilinde, **+nIŋ** ise Orta Asya edebi yazı dilinde karakteristik şekil olmuştur. Bugün de **+(n)Iŋ** Oğuzlarda, **+nIŋ** ise Oğuzca olmayan (Çuvaşça hariç) lehçelerde yaşamaktadır.

Kutadgu Bilig'de **+nIng** şekli karakteristiktir. Nadiren de olsa, **+(n)Ing** şekli görülür (Özellikle '*kim*' zamiri üzerinde):

+nIng : ***kamugnung*** *firākı yakın ya ırak*
ölümnüng *firākı yırak bı firak (KB.6206)*

tili yalgan ***erning*** *cefa kılkı ol*
cefa kimde erse uş ol yılkı ol (KB.2041)

+(n)Ing : ***kiming*** *oglagu bolsa oglı kızı*
angar yıglayu boldı munglug özi (KB.1223)

ol üç neng ***kiming*** *bolsa keldi kutı*
bu üç neng ***kiming*** *bolsa yitti atı (1676)*

3. Geniş/şimdiki zaman eki –(V)r / -(y)Ur:

Eski Türkçede bu ek, ünlü ile biten kelimelere **–(y)Ur** şekliyle (*yorı-yur* KT.D.12) getiriyordu. "*Ti-*" gibi bazı fiillerde ise **–(U)r** morfeminin tercihi edildiği (*ti-r*) görülüyordu (GABAIN 1988, 80).

Kaşgarlı Mahmut'un eserinden, o dönemin edebi dilinde **–(V)r** ekinin kullanıldığını anlıyoruz. Çünkü, ünlü ile ile biten bütün fiillere bu ek sadec **–r** şeklinde ekleniyormuş (*kişe-r, sogı-r, tokı-r* vs.) (Orijinal metin 281/b; DLT.III. 268). Ancak Kaşgarlı Mahmut *kakı-* fiilini anlatırken, *kakı-yur* çekimini vermiş ve bunun Argulara ait bir özellik olduğunu kaydetmiştir (Orijinal metin 282/a; DLT.III.269).

Ahmet Bican Ercilasun, Kutadgu Bilig'de **–(V)r** ekinin kurallı ve yaygın şekli temsil ettiğini belirlemiştir (ERCİLASUN 1984, 102-105). Kurallı olan bu şeklin yanı sıra **–y-** yardımcı ünsüzü ile kullanılan şekillerin de bulunduğunu örnekler vererek göstermiştir. Kutadgu Bilig'de her iki şekil için örnekler:

-(V)r : *mungar **mengzer** emdi bu sözni eşit*
bu söz işke tutgıl özüngke iş it (KB.1306)

*kitablar **okır** hem bilir erse söz*
ukar erse şi'r hem koşar erse öz (KB.2631)

ukuşlug biliglig beg ermiş amul
***tiler** ermiş erdem idilerin ol (KB.469)*

-(y)Ur : *mungar **mengzeyür** körse öglüg sözi*
bu öglüg sözi ol kör ögsüz közi (KB.1246)

kara tapsa begler bedüyür kopar
üzengü bar erse çigen berk kapar (KB.6110)

Gabain'in tespiti doğru ise, Eski Türkçe yazı dilindeki **–(y)Ur** şekli o dönemde kurallı çekimdi. Karahanlıca yazı dilinde ise **–(V)r** şekli ile yapılan çekimlerin yaygın olduğu hem Kaşgarlı Mahmut tarafından ifade ediliyor, hem de Kutadgu Bilig'den anlaşılıyor. Ancak, Kutadgu Bilig'de nadir de olsa **–(y)Ur** şekline rastlanması, farklı diyalekt özelliklerinin yazı dilinde bir arada yaşamakta olduğunu göstermektedir. Kaşgarlı Mahmut, o gün için bu **–(y)Ur**'lu çekim özelliğinin Argulara özgü olduğunu belirtmiştir.

4. Gelecek zaman sıfat-fiil eki –DAçI / -GU

Köktürkçede gelecek zaman için **–DAçI** ekinin kullanıldığı görülür. Ayrıca **–SIK** eki de vardır (TEKİN 2003, 166-171. Daha sonraki dönemlerde **-GU**, -**GA** ve **–GAy** ekleri de bu fonksiyon için kullanılmıştır.

Kaşgarlı Mahmut "fail" konusunu anlatırken, Türklerin farklı kalıpları olduğundan bahseder. Bu görevde **–DAçI** ekini "*Oğuz, Kıpçak, Yağma, Oğrak, Suvarlar ve Rus diyarına kadar Peçenekler*"in kullandığını belirtmiştir (Orijinal metin 145/b; DLT.II.48).

Kutadgu Bilig'de hem **–GU**, hem de **–DAçI** ekini buluyoruz. Ahmet Bican Ercilasun, bu eserde her iki şeklin de yaygın olduğunu belirtmiştir (ERCİLASUN 1984, 173-176).

-GU : *özelü barır men öz erksiz bolup*
***kutulgu** yirim yok tiriglik bulup (1096)*

ilig aydı sözde eng aşnu sanga
***ayıtgu** sözüm bar ayu bir manga (KB.5050)*

-DAçI : *bilip **sözledeçi** kişi bar öküş*
*anı **bildeçi** er manga ked küsüş)207)*

*işim barça sındı yok ol **bildeçi***
*kanı bir bagırsak işim **kıldaçı** (KB.1615)*

Orta Türkçe döneminde **–GU** eki Orta Asya lehçelerinde yaşasa da, **-DAçI** eki işlerliğini kaybetmiştir. Oğuzların Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerinde seyrek olarak tespit edilmiştir: *cümle **geldeç** yıl ola dir aşikar (KŞ.638)* (GÜLSEVİN 1997, 124).

Yine Orta Türkçe döneminde, Oğuzların yoğun olarak yaşadığı Maveraünnehr bölgesinde, Harezm Türkçesi döneminden kalan Nehcü'l-Feradis'te seyrek olarak tespit edilmektedir: *takı, kılınmış **kıldaçı** zelletlerini yarlıkar (NF.4.2); kelmiş takı **keldeçi** yazukını yarlıkamışdın song (NF.83.17)* (GÜLSEVİN 2003). Çok seyrek olarak tarihi Kıpçakça metinlerde de rastlanmıştır: ***keldeçi** ay* (KARAMANLIOĞLU 1994, 141).

B. Söz Varlığında Görülen Denk Çiftler

Çağdaş Türk lehçelerine karşılaştırmalı olarak bakıldığında, kendilerini karakterize eden bazı ses ve morfem farklılıkları görürüz. Lehçeleri karakterize eden önemli bir farklılık da söz varlığında bulunur. Yani, bir kavram için bazı lehçe gruplarının kullandığı kelimeye karşılık olarak, diğer bazı lehçe gruplarında başka bir kelime tercih edilmektedir (Oğuz diyalektlerinde ***benze-/menze-/mengze***- = Diğer gruplarda ***okşa-/oxşa-/oksa-/okşo***- vb.).

Aşağıda incelenen "denk çiftler" için, önce tarihi lehçelere ait örnekler verişlmiş ve yanlarında alıntı yapılan kaynaklar gösterilmiştir. Daha sonra, yaşayan lehçelerdeki kullanımları listelenmiştir. Bu makalede, 1991 yılında Ahmet Bican Ercilasun'un başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanıp Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nde işlenen lehçelere başvurulmakla yetinilmiştir [2] . Örnekler de o sözlükten alınmıştır.

[2] Bu makaleyi hazırlarken Yakut Türkçesinden Karay Türkçesine kadar pek çok yaşayan lehçedeki karşılıkları da kendi sözlüklerinden tespit etmiş bulunuyoruz. Ancak, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'nde işlenen lehçelerin, konumuzu aydınlatmak bakımından yeterli olacağını düşündük. Oğuzca olmayan tarihi ve yaşayan lehçelerimizde bulunan Oğuzca unsurlar üzerinde yürütmekte olduğumuz çalışma devam ediyor. Devam eden o çalışmanın sonuçları alındıkça yayımlanacak makalelerde, diğer lehçelerimizdeki şekiller de değerlendirilecektir.

1. bul- / tap- '*bulmak*' denk çifti

Türk diyalektlerinde farklı kelime tercihi olduğu en çok bilinen şekil budur. Bu anlamda, Köktürkçede **bul-** fiili kullanılmıştır. Eski Uygurcadan itibaren, tarihi metinlerimizde **tap-** şekli de görülmeye başlamıştır. Batı Oğuzcasında bugün ***bul-*** şekli standarttır. Oğuzca olan Azerbaycan ve Türkmen Türkçeleri ile Oğuzca olmayan lehçelerde ise ***tap-*** şekli yaygındır. Uzak bir grup olmasına rağmen, Yakut Türkçesinde de ***bul-*** şekli görülür

Tarihi lehçelerde:

	bul- (Oğuzca Olan Şekil)	**tap-** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe	bul- KT.D.3	----------
Eski Uygurca	bul- EUTS.52	tap- EUTS.225
Karahanlı Türkçesi	bul- DLT.I.215; KB.818.	tap- DLT.I.425; KB.I.4172
Harezm Türkçesi	bul- NF.34.4	tap- NF.133.13
Çağatay Türkçesi	bul- NC.20A/9; LD.1889	tap- M.Sek.567; LD.2151
Kıpçak Türkçesi	bul- KTS.37	tap- KTS.262

Yaşayan lehçelerde:

	bul- Oğuzca Olan Şekil	**tap-** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	bul-	
Azerbaycan Türkçesi	bul-	tap-
Türkmen Türkçesi		tap-
Kazak Türkçesi		tap-
Tatar Türkçesi		tap-
Başkurt Türkçesi		tap-
Kırgız Türkçesi		tap-
Özbek Türkçesi		tap-
Uygur Türkçesi		tap-

Kutadgu Bilig'de her iki şekil için örneklerler varsa da, yaygın ve karakteristik şekil ***bul-*** fiilidir:

bul- (323 kez) : *özüng **buldı** tevfik kamug edgüke*
budun todtı bütti yigü kedgüke (KB.3113)

tap- (1 kez) : *ulugluk **tapayın** tise sen özün*
er at birle yakşı yorı ay tüzün (KB.4172)

2. elig, el / kol '*el*' denk çifti

Köktürk yazı dilinde 'el' için ***elig*** şekli kullanılmıştır. Orta Türkçeden itibaren, aynı anlamda ***kol*** kelimesinin de kullanılmakta olduğunu metinlerden anlıyoruz. Günümüzde Oğuz diyalektleri ***el*** şeklini kullanırken, diğer diyalektlerde ***kol*** kelimesi işlektir. Oğuzlar ise, ***kol*** kelimesini daha farklı anlamda kullanırlar.

Tarihi lehçelerde:

	el / elig (Oğuzca Olan Şekil)	**kol** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe	elig KT.D.38	
Eski Uygurca	elig EUTS.71	
Karahanlı Türkçesi	elig DLT.I.74; KB.5633. el KB.3125.	kol KB.766
Harezm Türkçesi	el / elig NF.120.4	kol NF.130.12
Çağatay Türkçesi	el / ilig M.Sek. 207; NC.35A/9	kol M.Sek.56; NC.9A/16
Kıpçak Türkçesi	el KTS.71	kol KTS.152

Yaşayan lehçelerde:

	el / elig Oğuzca Olan Şekil	**kol** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	el	
Azerbaycan Türkçesi	el	
Türkmen Türkçesi	el	
Kazak Türkçesi		kol
Tatar Türkçesi		kul
Başkurt Türkçesi		kul
Kırgız Türkçesi		kol
Özbek Türkçesi		kol
Uygur Türkçesi	äl	kol

Kutadgu Bilig'de yaygın ve kurallı olan şekil ***elig***'dir. Bir örmnekte ***el*** şekline de rastlanır. Bu anlamda Oğuzca dışındaki lehçelerin kurallı tercihi olan ***kol*** kelimesi ise sadece 2 örnekte tespit edimektedir:

elig (247 kez) : *yagız yir öze yalnguk oglı* ***elig***
kötürdi kamugka yetürdi bilig (KB.302)

kol (2 kez) : *okıdı kör ay toldıka kıldı yol*
bu ay toldı kirdi kawuşturdı ***kol*** *(KB.766)*

3. ısır- / tişle- '*dişlemek*' denk çifti

Bu anlamda, Eski Uygurca döneminden beri hem ***ısır-***, hem de ***tişle-*** fiillerini görüyoruz. Günümüzde ***ısır-*** şekli yaşayan Oğuz lehçelerinde, ***tişle-*** şekli ise diğerlerinde kullanılır. Uzak bir diyalekt olmasına rağmen Yakutçada da ***ıtır-*** şeklini görmekteyiz.

Tarihi lehçelerde:

	ısır- (Oğuzca Olan Şekil)	**tişle-** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe		
Eski Uygurca	ısır- EUTS.87	tişle- EUTS.241
Karahanlı Türkçesi	ısır- DLT.I.178; KB.3399	tişle- DLT.III.297KB.4601
Harezm Türkçesi	ısır- NF.250.16	
Çağatay Türkçesi	ısır-gan Ab.56.13	tişle- M.Sek.505; LD.729
Kıpçak Türkçesi	ısır- KTS.102	tişle- KTS.277

Yaşayan lehçelerde:

	ısır- Oğuzca Olan Şekil	**tişle-** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	ısır-	
Azerbaycan Türkçesi		dişle-
Türkmen Türkçesi		dişle-
Kazak Türkçesi		tiste-
Tatar Türkçesi		tişle-
Başkurt Türkçesi		tişle-
Kırgız Türkçesi		tişle-
Özbek Türkçesi		tişlä-
Uygur Türkçesi		çişli-

Kutadgu Bilig'de her iki şekil de birer kez tespit edimiştir:

ısır- (1 kez) : *çıbun boldı duşman yanganka bedük*
ısırsa *yanganıg sıçıtur ked ök (3399)*

tişle- (1 kez) : *yigü alsa* ***tişle*** *uşak tançula*
isig aşnı ürme sen agzıng bile (4601)

4. in- / tüş- '*inmek*' denk çifti

Köktürkçede ***in-*** şekli kullanılmıştır. Uygurca döneminden itibaren, tarihi diyalektlerde ***tüş-*** şekli de kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde, batı Oğuzcasında bu anlamda ***in-*** fiili kullanılırken, diğer diyalektlerde ***tüş-/düş-*** şekli tercih edilmiştir.

Tarihi lehçelerde:

	en- / in- (Oğuzca Olan Şekil)	**tüş-** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe	in- KT.D.12; BK.D.11	
Eski Uygurca	in- EUTS.96	tüş- EUTS.259
Karahanlı Türkçesi	in- DLT.II.204; KB.I.6211	tüş- DLT.II.81; KB.I.489
Harezm Türkçesi	én- NF.365.13	tüş- NF.415.3
Çağatay Türkçesi	in- M.Sek.353; LD.455	
Kıpçak Türkçesi	in- KTS.111	tüş- KTS.288

Yaşayan lehçelerde:

	én- / in- Oğuzca Olan Şekil	**tüş-** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	in-	
Azerbaycan Türkçesi	en-	tüş-
Türkmen Türkçesi	in-	tüş-
Kazak Türkçesi		tüs-
Tatar Türkçesi		töş-
Başkurt Türkçesi		töş-
Kırgız Türkçesi		tüş-
Özbek Türkçesi	in-	tüş-
Uygur Türkçesi		çüş-

Kutadgu Bilig'de bu anlamda yaygın kullanılan fiil ***in-*** şeklidir. Yusuf Has Hacip, 1 kez de ***tüş-*** fiilini bu anlamda kullanmıştır:

in- (9 kez) : *ediz boldı ornı ay kutlug kuta*
*tengise kodı **inse** boldı yuta (1526)*

tüş- (1 kez) : *kapugka tegip **tüşti** kirdi yorıp*
körü aldı hacib kişisi kelip (520)

5. kaç / neçe, kança '*kaç, kaç?*' denk çifti

Eski Türkçeden beri tarihi metinlerde ***kaç*** ve ***neçe*** kelimelerinin her ikisine de rastlanmaktadır. Günümüzde, Oğuz lehçelerinde ***kaç*** kelimesi, diğerlerinde ise ***neçe /neşe, kança*** vb. şekil yaygın olarak görülür.

Tarihi lehçelerde:

	kaç (Oğuzca Olan Şekil)	**neçe** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe	kaç Tn.20	
Eski Uygurca	kaç EUTS.160	neçe EUTS.135
Karahanlı Türkçesi	kaç DLT.I.321; KB.5550	neçe DLT.III.157; KB.247
Harezm Türkçesi	kaç NF.332.6	neçe NF.94.11
Çağatay Türkçesi		niçe M.Sek.21
Kıpçak Türkçesi	kaç KTS.122	neçe KTS.199

Yaşayan lehçelerde:

	kaç Oğuzca Olan Şekil	**neçe/kança** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	kaç	
Azerbaycan Türkçesi		neçe, ne geder
Türkmen Türkçesi		nêçe
Kazak Türkçesi		kanşa, neşe
Tatar Türkçesi		niçe, ni kadar
Başkurt Türkçesi		nise, ni kadar
Kırgız Türkçesi		kança, neçe
Özbek Türkçesi		kança, neçe
Uygur Türkçesi		kança, neççe

Kutadgu Bilig'de yaygın olan şekil '***neçe***'dir. '***kaç***' kelimesi de az değildir:

neçe (175 kez): ***neçe*** *me sınadım isiz kılguçı*
kite bardı künde üzüldi küçi (247)

kaç (27 kez) : *ewinge kelip kirdi köngli tüşük*
kapug yaptı ***kaç*** *kün sakınçın tügük (1563)*

6. kendü / öz '*kendi*' denk çifti

Dönüşlülük zamiri olarak Köktürkçe metinlerde hem ***kentü***, hem de ***öz*** kelimeleri kullanılmıştır. Batı Oğuzcasında bugün ***kendi*** şekli karakteristiktir. Sibirya Türk lehçeleri ile Çuvaş Türkçesinihariç tutarsak, diğer diyalektlerde ***öz*** zamirinin çeşitli telaffuzlarını görürüz (Karaçaylar kesi şeklinde kullanırlar):

Tarihi lehçelerde:

	kendü Oğuzca Olan Şekil)	**öz** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe	kentü KT.K.4; BK.D.19	öz BK.D.36
Eski Uygurca	kentü EUTS.106	öz EUTS.155
Karahanlı Türkçesi	kendü DLT.I.127; KB.970	öz DLT.III.108; KB.666
Harezm Türkçesi	kendü NF.148.7	öz NF.225.9
Çağatay Türkçesi	kendü DTO.460	öz M.Sek.208; NC.35A/1
Kıpçak Türkçesi	kendü KTS.138	öz KTS.214

Yaşayan lehçelerde:

	kendü Oğuzca Olan Şekil	**öz** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	kendi	
Azerbaycan Türkçesi		öz
Türkmen Türkçesi		öz
Kazak Türkçesi		öz
Tatar Türkçesi		üz
Başkurt Türkçesi		üz
Kırgız Türkçesi		öz
Özbek Türkçesi		öz
Uygur Türkçesi		öz

Kutadgu Bilig'de yaygın olan şekil ***öz*** kelimesidir. Nadiren ***kendü*** de kullanılmıştır:

öz (1255 kez) : *negü sözlese men sözümni yirip*
*cevabın kılur sen **özümni** serip (3452)*

kendü (5 kez) : *bir kişi **kendü** erksiz tapugçı bolur*
tapug kılmasa begde berge bulur (2988)

7. kiçe / tün '*gece*' denk çifti

'Gece' anlamında günümüz Türk diyalektlerinde hem ***keçe***, hem de ***tün*** kullanılmaktadır.[3] Köktürk yazı dilinde ***tün*** şekli kaydedilmiştir. Uygurca döneminden itibaren ***keçe*** kelimesi de görülür. Oğuz diyalektlerinde bu anlamda ***gece*** şekli işlektir. Diğer lehçelerde ***tün*** kelimesi tercih edilmiştir. Oğuzcada ***tün*** kelimesi, bazı özel yapılarda 'gece' anlamını korumuştur. Kaşgarlı Mahmut da, ***kéçe*** kelimesinin Oğuzlarda kullanıldığını belirtmiştir (DLT.III.219).

Tarihi lehçelerde:

	kiçe (Oğuzca Olan Şekil)	**tün** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe		tün KT.D.27
Eski Uygurca	kiçe EUTS.108	tün EUTS.258
Karahanlı Türkçesi	kéçe DLT.III.219;KB.1506	tün DLT.II.232; KB.2964
Harezm Türkçesi	kéçe NF. 259.1	tün NF.304.10
Çağatay Türkçesi	kiçe LD.294; NC.23B/4	tün LD.191; NC.32B/9
Kıpçak Türkçesi	kiçe KTS.147	tün KTS.287

Yaşayan lehçelerde:

	kiçe Oğuzca Olan Şekil	**tün** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	gece	
Azerbaycan Türkçesi	gecä	
Türkmen Türkçesi	gīce	
Kazak Türkçesi		tün
Tatar Türkçesi		tön
Başkurt Türkçesi		tön
Kırgız Türkçesi		tün
Özbek Türkçesi	keçe	tün
Uygur Türkçesi	keçe	tün

Kutadgu Bilig'de ***tün*** kelimesi yaygın olmakla birlikte, ***kiçe*** kelimesi de kullanılmıştır:

tün (56 kez) : *bu yanglıg begining sewinçin tilep*
*özin emgetür **tünni** künke ulap (2964)*

kiçe (20 kez) : *mungattı muyanlıkta tüşti barıp*
***kiçe** yattı anda tünedi serip (489)*

[3] Gece anlamında ***tün*** kelimesini kullanan lehçelerimizde, ayrıca ***keçe/keşe*** kelimeleri de bulunmaktadır. Ama, o lehçelerde ***keçe/keşe*** kelimesi, '*dün, bugünden bir önceki gün*' anlamındadır.

8. **kizle- / yaşur-** '*gizlemek*' denk çifti

Tarihi ve yaşayan Türk diyalektlerinde, bu anlamda, ***gizle-*** şeklinin yanı sıra ***yaşur-*** fiili de çok yaygındır. ***Gizle-*** fiilini Oğuzlar kullanır, ***yaşur-*** şekli ise Oğuzca olmayan diyalektlerde yaygındır. Orta Türkçenin diyalektlerinde de hem ***kizle-*** hem ***yaşur-*** şekilleri görülür.

Tarihi lehçelerde:

	kizle- (Oğuzca Olan Şekil)	**yaşur-** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe		
Eski Uygurca	kizle- EUTS.113	yaşur- EUTS.290
Karahanlı Türkçesi	kizle- DLT.I.100; KB.I.3232	yaşur- DLT.II.79; KB.I.770
Harezm Türkçesi	kizle- NF.281.8	yaşur- NF.165.5
Çağatay Türkçesi	kizle- M.Sek.302; ; LD.1580	yaşur- M.Sek.184; LD.1580
Kıpçak Türkçesi	kizle- KTS.151	yaşur- KTS.151

Yaşayan lehçelerde:

	bul- Oğuzca Olan Şekil	**tap-** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	gizle-	
Azerbaycan Türkçesi	gizlä-	
Türkmen Türkçesi	gizle-	yaşır-
Kazak Türkçesi		jasır-
Tatar Türkçesi		yäşir-
Başkurt Türkçesi		yäşir-
Kırgız Türkçesi		caşır-
Özbek Türkçesi		yäşir-
Uygur Türkçesi		yoşur-

Kutadgu Bilig'de yaygın olan şekil ***kizle-*** fiilidir Yusuf Has Hacip bu anlamda 1 kez de ***yaşur-*** fiilini kullanmıştır.

kizle- (37 kez): *küsep keldim erdi sini körgeli*
nelük ***kizleding*** *yüz manga kelgeli (6301)*

yaşur- (1 kez) : *iligke baka kördi* ***yaşru*** *közin*
kaşı közi tügmiş açıtmış yüzin (770)

9. köpek / it '*köpek*' denk çifti

Köktürkçede "***ıt***" kelimesi kullanılmıştır. ***Köpek*** ise, yazılı metinlerde Orta Türkçe döneminden itibaren görülmeye başlamıştır.

Günümüzde bu anlamda yaygın iki kelime vardır. ***Köpek*** kelimesi yaşayan Oğuz diyalektlerinde, ***it*** kelimesi ise diğer diyalektlerde kullanılır. ***İt*** şekli, Oğuzcada da ***köpek*** kelimesinin yanında yaşar, ama, anlamında biraz nüans vardır.

Tarihi lehçelerde:

	kök (Oğuzca Olan Şekil)	**tüp** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe		ıt BK.G.10
Eski Uygurca		it / ıt EUTS.100
Karahanlı Türkçesi	köpek KB.6601	ıt DLT.II.221; KB.4711
Harezm Türkçesi		it NF.34.7
Çağatay Türkçesi		it LD.1012
Kıpçak Türkçesi	köpek KTS.158	it KTS.116

Yaşayan lehçelerde:

	kök Oğuzca Olan Şekil	**tüp** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	köpek	
Azerbaycan Türkçesi	köpek	it
Türkmen Türkçesi	köpek	it
Kazak Türkçesi	köbek	it
Tatar Türkçesi		it
Başkurt Türkçesi		it
Kırgız Türkçesi		it
Özbek Türkçesi		it
Uygur Türkçesi		ist

Kutadgu Bilig'de yaygın olanı ***it*** kelimesidir. ***Köpek*** kelimesi ise 1 örnekte tespit edilmiştir:

it (15 kez) : *kanı ol otun **it** bu dünya bulup*
yaşıl köke söndi kara kuş münüp (4711)

köpek (1 kez) : *çadan teg tikerler çıbun teg sorarlar*
***köpek** teg ürerler kayusın urayı (6601)*

10. menze- / okşa- '*benzemek*' denk çifti

Eski Uygurca döneminden beri, hem ***mengze-***, hem de ***okşa-*** fiilleri bir arada kullanılmıştır. Günümüzde, **beŋze-/meŋze-** şekilleri Oğuz diyalektlerinde, **okşa-** ise diğerlerinde yaygındır

Tarihi lehçelerde:

	benze- (Oğuzca Olan Şekil)	**okşa-** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe		
Eski Uygurca	mengze-t- EUTS.129	okşa- EUTS.140
Karahanlı Türkçesi	mengze- KB.1649	oxşa- DLT.II.286; KB.I.784
Harezm Türkçesi	mengze- NF.53.3	okşa- NF.303.12
Çağatay Türkçesi	mengze- M.Sek.484	oxşa- M.Sek.369
Kıpçak Türkçesi	mengze- KTS.181	okşa- KTS.204

Yaşayan lehçelerde:

	beŋze- Oğuzca Olan Şekil	**okşa-** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	benze-	
Azerbaycan Türkçesi	meŋzä-	
Türkmen Türkçesi	meŋze-	
Kazak Türkçesi		okşa-
Tatar Türkçesi		oxşa-
Başkurt Türkçesi		oxşa-
Kırgız Türkçesi		okşo-
Özbek Türkçesi		oxşa-
Uygur Türkçesi		oksi-

Kutadgu Bilig'de ***mengze-*** şekli yaygındır. Az da olsa ***okşa-*** fiili de kullanılmıştır:

mengze- (70kez): *mungar **mengzer** emdi bu sözni eşit*
bu söz işke tutgıl özüngke iş it (1306)

okşa- (5 kez) : *kör arslanka **okşar** bu begler özi*
buşursa keser baş ay bilgi yaruk (784)

11. tal / butık '*dal, ağaç dalı*' denk çifti

Tarihi ve yaşayan diyalektlerde '*dal*' anlamında hem ***tal/dal***, hem de ***butık/butak*** kullanıldığı görülür. Günümüz Oğuzcasında bu anlamda ***dal*** şekli işlektir. '***Dal budak salmak'*** deyiminde eş anlamlı olarak da saklanmıştır.

Tarihi lehçelerde:

	tal (Oğuzca Olan Şekil)	**butık/butak** (Oğuzca Olmayan Şekil)
Köktürkçe		
Eski Uygurca	tal EUTS.221	butık EUTS.55
Karahanlı Türkçesi	tal DLT.I.412; KB.2917	butık DLT.I.144; KB.4892
Harezm Türkçesi		butak NF.255.1
Çağatay Türkçesi	tal M.Sek.647; LD.745	butak M.Sek.363
Kıpçak Türkçesi	tal KTS.259	butak KTS.39

Yaşayan lehçelerde:

	tal/dal Oğuzca Olan Şekil	**butık/butaK** Oğuzca Olmayan Şekil
Türkiye Türkçesi	dal	
Azerbaycan Türkçesi		budag
Türkmen Türkçesi		putak, şaxa
Kazak Türkçesi	tal	butak
Tatar Türkçesi		botak, tarmak
Başkurt Türkçesi		botak, tarmak
Kırgız Türkçesi		butak, şak
Özbek Türkçesi		butak, şax
Uygur Türkçesi		putak, şax

Kutadgu Bilig'de hem ***tal*** hem de ***butık*** kullanılmıştır:

tal (2 kez) : *kiming eri bolsa köni **tal** bodı*
köni kılgu könglin yetildi ödi (1102)

butık (1 kez) : *'abir bürkirer teg tünerdi kalık*
*sıta koptı yirdin yadıldı **butık** (4892)*

SONUÇ

1. XI. yüzyılın ortak yazı dilini temsil eden Yusuf Has Hacib'in dilinde, bugün için farklı diyalektleri karakterize eden bazı "denk çiftler"in birlikte kullanılmış olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları Köktürkçe döneminden beri "denk çiftler" olarak tespit edilebilmektedir. Bazıları ise, Köktürkçe metinlerde ya hiç tespit edilememiş ya da "denk çifti" olmadan tek şekilde görülmüştür.

Daha sonraki dönemlerde lehçe gruplarını belirleyen "denk çiftler"den Kutadgu Bilig'de tespit edilenler şunlardır :

Tablolarda "denk çiftler"den Oğuzca olanlar 'gölgeli' olarak yazılmıştır:

Oğuzca olanlar	
Karluk ve/veya Kıpçakça olanlar	

Eklerde:

	Kutadgu Bilig'de kullanılan şekiller	
Ekin görevi	Daha çok kullanılan	Daha az kullanılan
belirtme durumu eki	**+(I)G**	**+nI**
geniş/şimdiki zaman eki	**-(V)r**	**-(y)Ur**
tamlayan eki	**+nIŋ**	**+(n)Iŋ**

	Eşit kullanılanlar	
gelecek zaman sıfat-füili eki	**-DAçI**	**-GU**

Kelimelerde:

	Kutadgu Bilig'de kullanılan şekiller	
Anlamı	Daha çok kullanılan	Daha az kullanılan
'benzemek'	**mengze-**	**okşa-**
'bulmak'	**bul-**	**tap-**
'el'	**elig, el**	**kol**
'gizlemek'	**kizle-**	**yaşur-**
'inmek'	**in-**	**tüş-**
'gece'	**tün**	**kiçe**
'kaç'	**neçe**	**kaç**
'kendi'	**öz**	**kendü**
'köpek'	**it**	**köpek**

	Eşit kullanılanlar	
'dal'	***tal***	***butık***
'ısırmak'	***ısır-***	***tişle-***

2. *Kutadgu Bilig'de denk çiftlerin bulunması ne şekilde izah edilebilir?*

Günümüzde denk çiftler, 'büyük ölçüde' lehçe gruplarının ayırıcı özelliği olarak görülür. ***gizle-*** fiili bir lehçe grubunun, denk çifti olan ***yaşur-*** şekli ise başka lehçe grup/gruplarının ayırıcı özelliğidir. Genellikle, bir lehçe grubunda, bu çiftlerden sadece biri kullanılır. Örneğin, Oğuz lehçelerinde ***gizle-*** fiili yaygındır; ***yaşur-*** şekli kullanılmaz. Yani, ***yaşur-*** fiili Oğuz diyalektlerinde bu anlamı ile anlaşılamaz.

Bu yüzden de Türkiye'deki bir yazar eserinde ***gizledi, gizlemeyecek, gizleyiniz*** vb. şekillerini kullanabilir, ama bunun yerine ***yaşırdı, yaşıracak, yaşırınız*** vb. çekimlerini kullanamaz. Kullanırsa anlamlı olmaz.

XI. yüzyıl edebi Türk yazı dilinde hem ***gizle-***, hem de ***yaşur-*** fiilinin bir arada kullanılabildiğini Yusuf Has Hacip'in eserinde görüyoruz. Bu demektir ki, Yusuf Has Hacip'in edebi yazı dilinde, makaleye konu olan "denk çiftler" muhataplarınca anlaşılabiliyordu. Muhtemelen, bu denk çiftlerden biri daha eskiden beri ortak yazı dilinin malı olduğundan muhataplarınca tanınıyor; diğeri ise ya yeni gelişen bir şekil veya o yazı dilini kullanan halkın kendi diyalektine ait olan bir unsur olarak yazı diline yeni yeni giriyordu. Zamanla, Türk dünyasında farklı yazı dilleri gelişince, o bölge ve kültürün halkı kendi diyalektine ait olan şekli kendi yazı dillerinde baskın hale getirmiş olmalıdır.

Hal böyle bile olsa, yani "denk çiftler"den her ikisi de o dönemde muhataplarınca anlaşılabiliyorsa da, izah edilmesi gereken bir konu daha vardır:

Yusuf Has Hacip'in iki ayrı şekli de kullanmış olmasının nedeni nedir?

Anlaşıldığı kadarıyla, bunun en belirgin nedeni, (bir çok örnekte) manzum olan eserdeki vezin ve uyak gerekleridir.

Elbette, hangi şekli kullanırsa kullansın vezni değiştirmeyecek olan denk çiftler de bulunmaktadır (***bul- / tap-*** gibi). Fakat, "denk çiftler"in tercih edildiği yerlere bakılınca, bir çok örnekte vezin gereklerinin göz önünde tutulmuş olduğunu gömekteyiz:

Şöyle ki:

Eserin vezni ***: fa'ûlün / fa'ûlün/ fa'ûlün / fa'ûl***

v — — / v — — / v — — / v —

Belirtme durumu eki, ünsüzle biten kelimenin üzerine (örn. ***söz***) getirilirken, eğer kelimenin son hecesinin açık olması gerekiyorsa, muhakkak ve mecburen **+(I)G** eki getirilmelidir. Böylelikle, kelimenin son hecesi açık hece durumuna gelecektir:

sözüg *barça tıngla yime bütme terk*
köngül sırrı açma katıg kizle berk (KB.1301)

Eğer bu beyite **söz+ni** diye başlanacak olunursa, ***fa'ûlün*** vezninin gerektirdiği **/ *v* — — /** bozulur ve **/ — *v* — /** haline gelir.

"***Kişi***" kelimesine birinde **+(I)G**, diğerinde **+nI** belirtme durumu eki getirilmiş şu beyitlere bakalım:

sınamış bütülmiş ***kişig*** *tut katıg*
sanga teggey andın tümen ming tatıg (KB.1300)

ukuşsuz ***kişini*** *kişi timegü*
neçe sözlese söz yine bütmegü (KB.1831)

İlk beyitte **kişi+g** 2 hecelidir. Eğer **kişi+ni** kullanılacak olsa idi, 3 hece olacaktı ve vezin bozulacaktı. İkinci beyite de **kişi+ni** yerine **kişi+g** kullanılsaydı, bir hece eksik kalacaktı.

"Denk çiftler"den kelime tercihlerinde de aynı durum görülebilir:

tün (56 kez) / **kiçe** (20 kez) tercihi:

bu yanglıg begining sewinçin tilep
özin emgetür ***tünni*** *künke ulap* (2964)

mungattı muyanlıkta tüşti barıp
kiçe *yattı anda tünedi serip* (489)

İlk beyitte **tün+ni** yerine **kiçe+ni** denilseydi bir hece fazla olacaktı. Eğer, belirtme durumunun diğer seçeneği olarak "... **kiçe+g künke ...**" denilseydi, yine 2 hecede kalmış olurdu; ama kelimenin sonu vezin gereği açık olması gerektiği halde kapalı kalırdı. Yani vezni yine bozardı.

İkinci beyitin ikinci mısrasının ilk kelimesi olarak **kiçe** yerine **tün** kullanılsaydı, hem bir hece eksik olacaktı, hem de ilk hecenin açık olması gerektiği halde kapalı kalacaktı.

KAYNAKÇA

ARAT Reşit Rahmeti 1979, **Kutadgu Bilig I Metin**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayımları

ARAT Reşit Rahmeti 1979, **Kutadgu Bilig III İndeks**, (neşre hazırlayanlar: K.Eraslan, O.F. Sertkaya, N.Yüce) İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

ARAT Reşit Rahmeti 1985, **Kutadgu Bilig II Çeviri**, (3. baskı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayımları

ATALAY Besim 1985, **Divanü Lugat-it-Türk Dizini (Endeks) IV**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

ATALAY Besim 1985, **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi I**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

ATALAY Besim 1985, **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi II**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

ATALAY Besim 1985, **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi III**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

ATALAY: Besim 1972, **Abuşka Lügatı veya Çağatayca Sözlük**, Ankara Türk Dil Kurumu Yayını

BOLATOVA Şınar ve KAYRA Osman 1995, "Çağdaş Kazak Türkçesiyle Göktürk Yazıtlarındaki Kelime ve Deyimleri Arasındaki Benzerlikler", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten** 1995, s.179-191;

CAFEROĞLU, Ahmet 1968, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayını

CANPOLAT Mustafa 1992, "Eski Anadolu Türkçesinde belirtme durumu (Accusative) ekinin kökeni üzerine" **Türkoloji Dergisi** C.X, S.1, s.9-11

CLAUSON Sir Gerard 1972, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenh-Century Turkish**, Oxford

COURTEILLE Pavet de1870, **Dictionaire Turk-Orientaille**, Paris

DANKOFF R. Dankoff, **Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig)**, The University of Chicago Pres, Chigago abd London 1983

ECKMANN Janos 1995, **Nehcü'l-Feradis**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

ERASLAN Kemal 1999, **Mevlana Sekkaki Divanı**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

ERCİLASUN Ahmet Bican 1984, **Kutadgu Bilig Grameri–Fiil**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları,

ERCİLASUN Ahmet.Bican 1996, "Köktürkçe İle Tatar Türkçesi Arasındaki Benzerlikler", **Türk Kültürü Araştırmaları** C. XXXII S.1-2 Zeynep Korkmaz'a Armağan, s.143-149

ERDAL Marcel 2004, **A Grammar of Old Turkic**, Brill Leiden-Boston

GABAIN Annamaria Von 1988 **Eski Türkçenin Grameri**, çev: Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

GÜLSEVİN Gürer 1977, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

GÜLSEVİN Gürer 2003, "Oğuzca Olmayan Tarihi Metinlerde Oğuzca Unsurlar ve 'Nehcü'l-Feradis' Örneği", 46th Meeting of Permanent International Altaistic Conference , 22-27 Haziran 2003 Ankara;

GÜLSEVİN Gürer 2004, "Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Sözvarlığı Unsurları", Amancolovskie Çiteniya, 7-8 Ekim 2004, Öskemen/Kazakistan (Bildiri kitabı, Kazakistan/Özkemen 2004, s.119-125)

GÜLSEVİN Gürer 2006, "Yusuf Has Hacib'in Dilinde Oğuzca Unsurlar", Günümüz Dünyasında Yusuf Has Hacip ve Fikirleri-II, 8-9 Haziran 2006, Bişkek/Kırgızistan: Elaralık Atatürk-Alatoo Universiteti,

İVANOV Yusuf Balasagunskiy, **Blagodatnoye znaniye**, Çev.S. İvanov, Moskova 1983, 558 s.

KARAAĞAÇ Günay1977, **Lütfi Divanı**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi 1994, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

KAYMAZ Zeki 2004, "Çağatay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar Üzerine", Amancolovskie Çiteniya, 7-8 Ekim 2004, Öskemen/Kazakistan (Bildiri kitabı, Kazakistan/Öskemen 2004, s.204-210

KOMİSYON 1991, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

KORKMAZ Zeynep 1973, "Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi", **Türk Dili**, S.253 Divanu Lügati't-Türk Özel Saysı, s.3-19

KORKMAZ Zeynep 1975, "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı, 27-29 Eylül 1972, Ankara: Tüğrk Dil Kurumu (Bildiri Kitabı, Ankara 1975, s.433-446)

MANSUROĞLU Mecdud 1979, "Karahanlıca", çev: Mehmet Akalın, **Tarihi Türk Şiveleri**, içinde s.161, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları

ORKUN Hüseyin Namık 1987, **Eski Türk Yazıtları**,(2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

TEKİN Talat 1988, **Orhon Yazıtları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

TEKİN Tatat 2003, **Orhon Türkçesi Grameri**, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi

TOPARLI Recep, VURAL Hanefi ve KARAATLI Recep 2003, **Kıpçak Türkçesi Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

TÜRK Vahit 2006, **Ali Şir Nevai: Nazmu'l-Cevahir**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını

KISALTMALAR

Ab. (Abuşka Lügatı) : ATALAY: Besim 1972, **Abuşka Lügatı veya Çağatayca Sözlük**, Ankara Türk Dil Kurumu Yayını

DLT.I (Divanu Lugati't-Türk) : ATALAY Besim 1985, **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi I**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

DLT.II (Divanu Lugati't-Türk) : ATALAY Besim 1985, **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi II**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

DLT.III (Divanu Lugati't-Türk) : ATALAY Besim 1985, **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi III**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

DTO (Dictionnaire Turk-Oriental) : Pavet de Courteille, **Dictionaire Turk-Orientaille**, Paris 1870

EUTS (Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü): CAFEROĞLU, Ahmet 1968, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayını

K.D. (Bilge Kağan Yazıtı-Doğu) : TEKİN Talat 1988, **Orhon Yazıtları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

KB.I (Kutadgu Bilig-Metin) : ARAT Reşit Rahmeti 1979, **Kutadgu Bilig I Metin**, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayımları

KOMİSYON (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü) KOMİSYON 1991, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

KT.D. (Köl Tigin Yazıtı-Doğu) : TEKİN Talat 1988, **Orhon Yazıtları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

KT.K. (Köl Tigin Yazıtı-Kuzey) : TEKİN Talat 1988, **Orhon Yazıtları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

KTS (Kıpçak Türkçesi Sözlük) : TOPARLI Recep, VURAL Hanefi ve KARAATLI Recep 2003, **Kıpçak Türkçesi Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

LD. (Lütfi Divanı) : KARAAĞAÇ Günay1977, **Lütfi Divanı**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

M.Sek. (Mevlana Sekkaki) : ERASLAN Kemal 1999, **Mevlana Sekkaki Divanı**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

NC (Nazmü'l-Cevahir) : TÜRK Vahit 2006, **Ali Şir Nevai: Nazmu'l-Cevahir**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları

NF (Nehcü'l-Feradis) : ECKMANN Janos 1995, **Nehcü'l-Feradis**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

Tony. (Tonyukuk Yazıtı) : Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, TDK (2. baskı) Ankara 1987